

І.П. Случинська
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності
Національного університету харчових технологій

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО РЕЖИМУ

Узагальнено особливості економічного розвитку України, які віддзеркалюють певну зовнішньоторговельну залежність при невисокому рівні залучення інвестицій, що є стратегічно програшним для країни і не є адекватним загальносвітовим тенденціям. Розроблено комплекс заходів у різних сферах економічної політики щодо корегування зовнішньоторговельного режиму як передумови для ефективної інтеграції України у світовий та європейський економічний простір.

Ключові слова: відкрита економіка, зовнішньоторговельна політика, експортна стратегія, конкурентні переваги, українські реформи, інтеграція, конкуренція, імпортна стратегія, інфраструктура, європейський економічний простір.

Із часу здобуття Україною державної незалежності в економіці країни відбулися докорінні зміни, спрямовані на становлення ринкової системи господарювання. Проте понад тринадцять років ринково спрямовані трансформації принесли дуже скромні результати, коли йдеться про нарощування економічного потенціалу держави, зростання її міжнародної конкурентоспроможності, здатність вирішувати базові соціальні питання. Натомість у багатьох аспектах відбулася руйнація створеного в минулі часи потенціалу розвитку. Надзвичайно складний шлях українських реформ багато в чому визначається помилками у стратегії ринкових перетворень, які призвели до серйозних структурних диспропорцій, що можуть істотно стримувати розвиток країни в майбутньому.

Тільки ґрунтовний аналіз допущених прорахунків і їхніх наслідків дасть змогу точно ідентифікувати найважливіші структурні проблеми, що підлягають пріоритетному розв'язанню в Україні.

У процесі ринково спрямованих реформ у нашій державі сформувалася модель економічного розвитку, що характеризується дуже високим рівнем відкритості економіки щодо зовнішньої торгівлі: обсяг експорту відносно ВВП країни останніми роками коливається в діапазоні 54–62%. У цьому сенсі економіка України нині ніж удвічі відкритіша до зовнішнього світу, ніж середньостатистична, значно відкритіша, ніж економіки розвинених європейських країн — членів ЄС чи порівнянна з нею (за масштабами та загальною структурою) економіка Польщі.

Водночас наявний асиметрично низький рівень залежності економіки України від світових потоків капіталу.

При майже вдвічі вищій за середній рівень по ЄС експортної квоти ВВП Україна має лише близько 5% від середнього рівня ЄС експорту на душу населення. А рівень прямих іноземних інвестицій на душу населення взагалі мізерний: 2000 року — 0,6%, 2002-го — 1,9 % від середнього рівня ЄС [1].

Таким чином спостерігаємо істотний дисбаланс між розвитком зовнішньої торгівлі та розвитком внутрішнього ринку України. Результат цього дисбалансу — надмірна зовнішньоторговельна залежність економіки при невисокому потенціалі залучення інвестицій, а отже, й проблематичність структурних пропорцій, забезпечення високих темпів розвитку економіки на тривалу перспективу.

На практиці такий тип політики є, радше, не результатом свідомого вибору, а спонтанним результатом дії деяких об'єктивних чинників, серед яких найважливішу роль відіграють:

- по-перше, обмеженість внутрішнього попиту внаслідок збідніння широких верств населення та масштабного знищення заощаджень дореформених років. Як наслідок — вузькість внутрішнього ринку, який, попри досить велику чисельність населення, формує невеликий обсяг платоспроможного попиту. За таких умов експорт стає гіпертрофовано значним чинником економічного зростання, що не є нормально як з погляду економічної безпеки країни, так і з погляду перспектив розширення впливу країни на світогосподарські процеси. Вузькість ринку не створює належних стимулів для інвестування в країні (з боку як вітчизняних, так й іноземних інвесторів);
- по-друге, несприятливість інвестиційного клімату через незавершеність ринково спрямованих інституційних перетворень, високий рівень довільного втручання державних і посадових осіб у господарську діяльність та корумпованість, нерозвиненість ринкової інфраструктури. Одночасно з вузькістю внутрішнього ринку

це відвертає від країни основні потоки капіталів [3].

У процесі подальшого розвитку для України вкрай важливо виправити два вищеназваних фундаментальних недоліки. Це сприятиме коригуванню типу політики щодо включення в процес глобалізації економіки. У майбутньому така політика може характеризуватися такими основними рисами:

- при збереженні значної ролі зовнішньої торгівлі, у процесі відтворення ВВП має відбуватися деяке зниження показника залежності ВВП від неї – відображатиме реалізацію пріоритету розвитку внутрішнього ринку. Така парадигма розвитку зовсім не суперечить курсу країни на економічну відкритість, рівень якої, навпаки, у функціональному плані (з погляду відкритого характеру зовнішньоторговельного режиму країни) після приєднання до СОТ має зрости. Ідеться про прискорений розвиток внутрішнього попиту і пропозиції, порівняно із зовнішнім попитом і пропозицією. Причому цей процес стимулюватиметься не тільки внутрішніми причинами, а й зовнішньою — уповільненою динамікою світового господарства, передусім у групі найбільш розвинених країн;
- інтенсифікація процесу внутрішнього і зовнішнього інвестування економіки країни — при значному посиленні ролі прямих іноземних інвестицій у розвитку української економіки. У міру того, як ліквідуватиметься обмеженість внутрішнього попиту, іноземні вкладення все більше спрямовуватимуться не в експортоорієнтовані галузі, а в галузі, що забезпечують дедалі вищі потреби внутрішнього ринку, який ставатиме дедалі більш інтегрованим у структуру глобальних ринків [4].

Нині процес включення України у світове господарство супроводжується формуванням несприятливої структури експорту, а отже, і малоперспективної моделі міжнародної спеціалізації.

Основні її риси пов'язані з тим, що Україна концентрується на постачанні на міжнародні ринки товарів і послуг (харчові продукти, руди, метали, передусім чорні, транспортні послуги), які є порівняно малодинамічними та мають тенденцію до зменшення їх частки в глобальному продажу товарів і послуг. Водночас це ринки, де панує жорстка цінова конкуренція і де цінові переваги можуть дуже швидко переходити до інших країн, особливо при застосуванні до якоїсь країни обмежувальних, дискримінаційних торгово-економічних заходів. Консервація нинішньої структури українського експорту безперспективна з огляду на те, що головні експортери потребують докорінної реструктуризації виробництва. Водночас україні мізерні поставки на високодинамічні ринки, які визначають перспективи

світової економіки (офісне та телекомунікаційне обладнання, інші комерційні послуги), тобто на ринки, що відзначаються, насамперед, недейовими формами конкуренції і підвищеною стабільністю конкурентних переваг [5].

Такі структурні особливості української зовнішньої торгівлі віддзеркалюють структуру конкурентних переваг української економіки з погляду критеріїв світового господарства, однак, є стратегічно програшними для країни. Їх слід кардинально змінити в процесі подальших ринкових трансформацій.

Дуже важливий у цьому зв'язку напрям розвитку – значне підвищення рівня розвитку високих технологій і включення в глобальний високотехнологічний обмін. Адже саме в цьому аспекті ми сьогодні дуже відстаємо на тлі розвитку світового господарства.

Для України характерні низькі показники експорту високотехнологічних товарів і послуг, що зумовлено формуванням упродовж 1990–х років типу міжнародної конкурентоспроможності, яка базується передусім на цінових чинниках і порівняльних перевагах у вартості природних ресурсів і робочої сили. При цьому передумови для формування високотехнологічного типу конкурентоспроможності належним чином не використовуються.

Про це свідчать розриви в рівнях патентування, з одного боку, та роялті, ліцензійних платежів і високотехнологічного експорту – з другого. Так, кількість поданих резидентами України патентних заявок (у розрахунку на 100 тис. осіб) становила 1999–2003 рр. 10,8, що майже вдвічі більше, ніж у Польщі, та взагалі істотно більше, ніж у країнах, які 2004-го стали членами ЄС. Він мало поступається середньосвітовому показнику (13,8), не такий уже й далекий від показників Італії (16,7) та Канади (17,0). Водночас надходження роялті та ліцензійних платежів у 2000 році, за статистикою Світового банку, становили (в розрахунку на ті ж таки 100 тис. осіб) лише 2,0 тис. дол. США, тобто близько двох центів на одного жителя України! Тоді як у Польщі цей показник становив у розрахунку на 100 тис. осіб 87,9 тис. дол. США, у Чехії – 427,2 тис., Угорщині – 1120,0 тис., у вищезгаданих Італії та Канаді – відповідно 975,7 тис. і 4461,0 тис. дол., а середньосвітовий показник дорівнював 1191,9 тис. дол. І хоча частка високотехнологічного експорту в сукупному обсязі вивезення продукції готових виробів в Україні перебуває, за розрахунками фахівців, приблизно на рівні 10% (при середньосвітовому показнику 20%) і навіть перевищує відповідні індикатори для таких країн, як Польща й Чехія, така продукція йде здебільшого на ринки або країн СНД, або ж країн, що розвиваються, та аж ніяк не на ринки з найвищим

рівнем конкуренції за показниками якості та технологічного рівня [5].

Таким чином, нині структурний розвиток України не відповідає найважливішим загальносвітовим тенденціям. Виправлення цих невідповідностей має стати одним із найголовніших пріоритетів економічної політики уряду.

Реформування системи нетарифного регулювання неможливо розглядати окремо від стратегічних напрямків зовнішньоекономічного розвитку України, пріоритетів формування зовнішньоторговельного режиму та пріоритетів структурної політики України.

Виходячи з розуміння того, що бажаний позитивний ефект залежатиме не лише від заходів власне у сфері макроекономічної структурної політики, а й насамперед від системності дій у різних сферах економічної політики, слід визначити комплекс необхідних заходів за наведеними далі напрямками.

У сфері власне макроекономічної структурної політики:

- провести ревізію існуючих державних програм розвитку окремих видів діяльності, територій, інфраструктурних об'єктів для оцінки доцільності їх подальшої реалізації та наявності належного фінансового забезпечення, а також можливості залучення до програм іноземних інвесторів;
- проаналізувати ефективність системи галузевих пільг на предмет досягнення поставлених при їх запровадженні економічних і соціальних цілей;
- перейти від галузевих пріоритетів розвитку до підтримки певних напрямів, стадій і процесів поширення нових виробництв і технологій;
- при розробці державних концепцій і програм соціально-економічного розвитку, зважаючи на пріоритети розвитку внутрішнього ринку, передбачити певне зниження показника залежності ВВП країни від зовнішньої торгівлі;
- формулюючи пріоритети залучення іноземних інвестицій, врахувати необхідність зміни орієнтації іноземних інвестицій з експортоорієнтованих галузей на залучення їх для використання дедалі більшого потенціалу внутрішнього ринку;
- внести зміни й доповнення до нормативно-правових актів і їх проектів у сферах, що регулюють інноваційну діяльність підприємств, шляхом конкретизації переліку об'єктів, які належать до інновацій, та умов надання податкових пільг з доходів від інноваційної діяльності;
- забезпечити систему захисту української економіки від поширення вже «відпрацьованих», застарілих технологій, неспроможних

вивести на траєкторію динамічного зростання;

- запровадити систему підтримки високотехнологічного експорту шляхом сприяння просуванню української продукції на зовнішній ринок, спрощення й прискорення процедури експортного контролю;
- розробити заходи з розширення участі іноземних банків в інвестиційних проектах на території України;
- для активізації інвестиційної діяльності на підприємствах, що виробляють продукцію з найбільшою часткою валової доданої вартості, та досягнення балансу інтересів експортерів й імпортерів, при регулюванні курсу орієнтуватися на поступове підвищення курсу національної валюти, маючи при цьому за орієнтир утримання реального ефективного курсу гривні на рівні 10–14% нижче того, що існував до девальвації серпня–вересня 1998 року [7].

У галузі антимонопольної політики – удосконалити правову базу, передбачити заходи стосовно:

- створення умов для розвитку конкуренції на монополізованих товарних ринках з високим рівнем концентрації поставок, усунення бар'єрів на шляху розвитку конкуренції і входження на ринки інших господарських суб'єктів;
- протидії створенню нових монопольних структур унаслідок перерозподілу власності, реалізації корпоративної інвестиційної політики та інтеграційних процесів, зокрема при формуванні промислово–фінансових груп;
- прийняття закону про захист конкуренції на ринку фінансових послуг;
- гармонізації антимонопольного законодавства відповідно до міжнародних угод України, адаптації конкурентної політики для інтеграції країни у світове економічне співтовариство;
- усунення монопольної діяльності посередницьких організацій, що часто мають кримінальне походження, виникають на шляху руху товарів або послуг від великих продуцентів до масових споживачів (агробізнес, вугільна та металургійна промисловість тощо) і не допускають нових компаній на той чи інший ринок;
- забезпечення в законодавчому й адміністративному порядку рівноправного порядку доступу нових компаній до об'єктів загальнодержавної й регіональної господарської інфраструктури (залізничних колій, трубопроводів, терміналів, сховищ, складів тощо);
- розширення конкурентних засад укладання контрактів із державних замовлень, зокрема, допуску до них іноземних компаній;
- заборони будь-якої практики адміністративних обмежень на

пересування товарів і капіталу через регіональні (обласні, районні) кордони, оскільки регіоналізація товарних і фінансових ринків є серйозною перешкодою для конкуренції;

- скорочення переліку ліцензованих видів діяльності, зі спрямуванням звільнених при цьому сил контрольних органів (податкових, правоохоронних тощо) у ті сфери, де контроль справді необхідний (виробництво зброї та боєприпасів, наркомістких речовин, алкоголю тощо).

У галузі бюджетної політики:

- запровадити в практику застосування конкурсних технологій та заохочення до фінансування з боку громадських і приватних (включно з іноземними) фондів, вилучення практики державної підтримки лише одного переможця в таких конкурсах;
- забезпечити публічність у проведенні конкурсів з бюджетних проектів, що мають високу суспільно–економічну значущість і вартість;
- розробити і запровадити в практику казначейського контролю методичку оцінки ефективності використання бюджетних коштів.

У галузі розвитку підприємництва:

- внести зміни та доповнення до чинних нормативно–правових актів у сферах, що регулюють: діяльність підприємств, трастів, банків, страхових організацій, проведення процедури банкрутства тощо;
- запровадити законодавче врегульовані процедури незалежного контролю фінансових операцій підприємств із урахуванням досвіду розвинених країн світу, зокрема передбачити запровадження ефективного контролю над так званими зв'язаними трансакціями, через які здійснюються цінові трансферти на користь вузького кола власників, що порушує права малих акціонерів і кредиторів;
- провести докладну ревізію й оцінку ефективності програм державної підтримки підприємництва і визначити причини, які блокують вихід підприємницької діяльності з тіні [8].

Отже, реалізація цих пропозицій могла б сприяти виправленню структурних деформацій, допущених при переході до ринкової системи, а також створенню передумов для прискорення економічного розвитку й ефективної інтеграції економіки країни у світовий і європейський економічний простір.

Література

1. Сіденко В., Крючкова І. Макроструктурні зрушення в українській економіці у контексті інтеграційних процесів // Дзеркало тижня. –

2003. – № 24. – С.10–12.

2. Портер М. Стратегія конкуренції. – К.: Основи, 1997.– 427 с.
3. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.І. та ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. – К.: КЕНВ НАН України, 1998. – С. 150–162.
4. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 320–340.
5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В.М. Гейця. – К.: Інститут економічного прогнозування: Фенікс, 2003. – С. 480–500.
6. Шишков Ю.В. Мирохозяйственный механизм движения к глобализации // Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / Под. ред. И.С. Королева. – М.: Экономист, 2003. – 638 с.
7. Гримберг Р. Уроки рыночных преобразований в постсоциалистических странах // Мир перемен. – 2004. – № 1.– С. 6–12.
8. Гальчинський А., Геєць В., Семиноженко В. Україна: наука та інноваційний розвиток. – К.: Оранта, 1997. – С. 105–130.

Обобщены особенности экономического развития Украины, которые отображают определенную внешнеторговую зависимость при невысоком уровне привлечения инвестиций, что является стратегически проигрышным для страны и не отвечает общемировым тенденциям. Разработан комплекс мер в различных сферах экономической политики относительно корректировки внешнеторгового режима как предпосылки эффективной интеграции Украины в мировое и европейское экономическое пространство.

Ключевые слова: открытая экономика, внешнеторговая политика, экспортная стратегия, конкурентные преимущества, украинские реформы, интеграция, конкуренция, импортная стратегия, инфраструктура, европейское экономическое пространство.

The article summarizes the peculiarities of the economic development of Ukraine, that reflect certain dependence in external trade aspect with low investing, that is strategically unfavorable for the state and doesn't meet general world tendencies. The article suggests the complex of measures to be taken in different fields of economic policy seeking the adjustment of the foreign trade regime as a precondition for the effective integration of Ukraine into the world and European economic space.

Key words: transparent economy, external trade policy, export strategy, competitive privileges, Ukrainian reforms, integration, competition, import

strategy, infrastructure, European economic area.